

GENIUS LOCI IR „IŠGYVENIMO PAMOKOS“ (DONELAIČIO FENOMENAS MODERNIOJO KATASTROFIZMO LAIKAIS)

Wladimir Gilmanov

ANOTACIJA

Šis straipsnis skirtas Donelaičio „Metų“ vadinamosioms „gyvenimo pamokoms“, o drauge ir „išgyvenimo pamokoms“ – tiek dvasinio-psichologinio, tiek grynai fizinio išlikimo. Savo epiniame kūrinyje, susiedamas krikščioniškojo mokymo Dievo pedagogiką su gamtos Dievo pedagogika, Donelaitis užsiima terapiniu švietimu: tai nuostabi kristocentrinės idėjos ir panteistinės implikacijos sintezė, kurioje ryškus krikščioniškojo hermetizmo idealas. Tai idealas visa apimančio vieneto, turinčio sąsajų su epinės poemos ontologija. Ši ontologija grindžiama amžinu pasikartojimu su nuolat atsinaujinančia viltimi sulaukti visumos genijaus, gebančio operuoti ontologiniais kosmoso lūžiais.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: lokalumo filosofija, būties terapija, Dievo pedagogika, visa apimančio vieneto idealas, epinė žmogaus maksimumo pagal jo atsakomybę už lokalumą idėja.

ABSTRACT

The article is devoted to the so-called “lessons of life” in “The Seasons” of Donelaitis, that simultaneously are also “lessons of survival”, both of spiritual-psychological and pure physical. In his epic piece, by relating God’s pedagogy of the Christian teaching to the pedagogy of the God of nature, Donelaitis got engaged in therapeutic education: that is an amazing synthesis of the Christocentric idea and pantheistic implications in which the ideal of the Christian hermetism clearly stands out. That is the ideal of a comprehensive unit which has links with the ontology of the epic poem. The ontology is based on the eternal recurrence with a constantly regenerating hope to finally have the genius of the totality able to operate ontological cosmic turning points.

KEY WORDS: philosophy of locality, therapy of being, God’s pedagogy, an ideal of a comprehensive entity, an epic idea of human maximum in accordance with his responsibility for a locality.

*Dr. Wladimir Gilmanov, Baltijos federalinio I. Kanto universiteto (Kaliningradas, Rusija)
Humanitarinių mokslų instituto Užsienio literatūros ir lyginamosios kalbotyros katedros profesorius
Ул. А. Невского 14, 236041 Калининград, Россия
El. paštas: gilmanov.wladimir@rambler.ru*

Lokalumas ir žmogus

Aukščiausiojo laipsnio epinio žanro realizmo paslaptis – tai visų pirma ypatingos reikšmės suteikimas lokalumui, tiek vidinių egzistencijos toposų (pvz., Achilo pyktis kaip Homero „Iliados“ tema), tiek grynai fizinės erdvės atžvilgiu (pvz., Tėbai graikų mitologijoje arba Karaliaučius Bobrovskio novelėje „Graudentojas“ kaip „nevaldomos pasaulio pabaigos toposas“). Tai paslaptis epinio kosmoso su laiko ir erdvės architektūra, kuri niekada nėra absoliuti, o visuomet reliatyvi: pagal šią „reliatyvumo teoriją“, laikotarpio likimas priklauso nuo vidinio egzistencinio lokalumo valios dominančių (pvz., „Iliadoje“ Achilo pykčio išsižadėjimas yra lemiamas gydant „kosmologinę ligą“, t. y. išlaisvinimą iš entelechijos, kuri dėl ontologinės Pario klaidos į pavojų pastatė kalokagatišką kosmosą). Todėl laikas, pagal Augustino apibrėžimą, yra viena sielos anamnezės galios funkcijų, t. y. vidinio sielos gebėjimo (ir atitinkamai – negebėjimo) prisiminti pagrindinį kosmoso įstatymą, kurio esmę geriausiai apibūdina Emanuelio Levino žodžiai: kiekvienas atsakingas už visus, bet aš labiau nei visi kiti.

Epinėje kūryboje egzistencijos ir erdvės lokalumas yra kosminis, t. y. jis – visatos jėgų laukų sandūra – lyg visata sutankėtų iki singularumo su šia reikšminga lygtimi: žmogus kaip visuma prilįgsta visam kosmosui, todėl yra už jį atsakingas. Tai pagrindinė etikos idėja, kuri turi ryškių sąsajų su antropocentrinio principu, pasireiškiančiu ir moderniuose gamtos moksluose. Net Stephenas Hawkingas linkęs manyti, kad visatoje egzistuoja mįslinga teleologija, pagal kurią visos vad. fizikinės „fundamentaliosios konstantos“ nepaaiškinamu, nuostabiu būdu yra tikslingos. Planko konstanta, elektrono krūvis ir dydis, šviesos greitis, Niutono gravitacijos konstanta ir daug kitų fenomenų tarsi sąlygoja žmogaus, kaip „mažančio stebėtojo“, atsiradimą. Dar daugiau: pagal Hawkingo teoriją, materija egzistuoja, gyvuoja tik su sąlyga, kad egzistuoja sąmonė...

Vargu ar reikia abejoti, kad klasikinis Donelaičio išsilavinimas – antikinės graikų ir romėnų literatūros ir kalbų žinios – ryškiai atsispindi jo kūryboje ir ypač „hermeneutiniame „Metų“ rate“. Mat kaip tik čia susiduriame su poetiniu epinio lokalumo stebuklu ir su „genius loci“, kurio hermeneutika galų gale orientuota į išgyvenimą pasaulyje, kuris, Selmo žodžiais tariant, „peklon tik bėga, tik bėga“. Šiuo atžvilgiu „Metų“ dalių eilės tvarka su „Žiemos rūpesčiais“ pabaigoje yra labai prasminga, nors kai kurie tyrėjai mano, kad teisingiau būtų, jei paskutinę vietą užimtų „Pavasario džiaugsmas“. Donelaičio susirūpinimą pasauliu netiesiogiai įrodo jo eilėraštis vokiečių kalba „Der Gott der Finsternis“ (Tamsybių Dievas), kurį puikiai išanalizavo Alina Kuzborska¹.

Kalbant apie eschatologinę retoriką, žinoma, negalima pamiršti ją veikusios chiliazmo persunkto pietizmo aplinkos, kadangi Donelaičio jaunystės ir studijų metais religinę Karaliaučiaus atmosferą labai veikė pietizmas. Padėtis buvo ypatinga tuo, kad žymiausio pietizmo atstovo Franco Alberto Schultzo dėka santykis tarp jausmingumu persunkto pietizmo ir vokiškosios Leibnico (Leibniz) monadologijos formos, reprezentuojamos Christiano Wolffo, kurio mokinys Halėje buvo Schultzas, buvo tapęs daugiau ar mažiau harmoningas. Schultzas Lietuvių kalbos seminare, be abejonės, daręs įtaką Donelaičiui, atstovavo abiem kryptims².

Žinoma, pietizmas Donelaičiui turėjo įtakos įvairiais požiūriais, ir tai įrodyta ne vieno tyrėjo. Tačiau jo auklėjimas ir išsilavinimas nebuvo grynai pietistinio pobūdžio. Vienas Donelaičio mokytojų Albertinoje Johanas Jakobas Kvantas (Quant) buvo bene pagrindinis pietizmo priešininkas. Pilies bažnyčios kunigas ir miesto bibliotekininkas Kvantas buvo didelės erudicijos orientalistas. Jo asmeninėje bibliotekoje buvo daugiau nei 8 000 knygų įvairiomis kalbomis. 1734 m. Karaliaučiuje jis išleido pirmąją „Prūsijos namų Bibliją“.

Nekyla abejonių³, kad Donelaičiui įtakos turėjo ir kunigas bei leidėjas Michaelis Lilienthalis, puikus prūsų senovės ir lietuvių folkloro žinovas. Lilienthalis nebuvo griežtas pietistas. Didelę įtaką literatūriniam Donelaičio gebėjimams darė poezijos profesorius Johanas Georgas Bockas.

Reikia pripažinti, kad didžiausią įtaką Donelaičio religinei ir literatūrinei raidai turėjo ankstyvojo vokiečių Švietimo kultūra. Toje aplinkoje buvo galima suderinti naujai kylančias tendencijas bei sroves su moderniu atvirumu empirinei žmogaus ir gamtos tikrovei. O atvirumui kelią praskynė dar pietistai, kurie labai rūpinosi „realia“ ir tikėjimo praktika. Racionalistinės Leibnico ir Wolffo filosofijos aplinkoje dar neneigta orientuojanti ir norminti proto funkcija, tačiau drauge siekta įvertinti didžiulius žmogaus ir gamtos empirinius turtus. Antropologijos ir pažintinės teorijos požiūriu, tai implikuoja naują vertinimą jutiminės patirties ir jausmo, kuris ne konkuruoja su protu, o

¹ KUZBORSKA, A. *Deutsche Gedichte von Kristijonas Donelaitis*. www. annaberger-annalen.de/jahrbuch/2005/Annaberger Nr.13_Kap.3.pdf, S. 171–176.

² ERDMANN, B. *Martin Knutzen und seine Zeit*. Leipzig, 1876, S. 22–47; HUBATSCH, W. *Geschichte der Evangelischen Kirche Ostpreußens*. 3 Bde. Göttingen, 1968–1969, Bd. I, S. 203 f.

³ Žr.: LAVRINOVIČ, K. *Albertina*. Kaliningrad, 1995, S. 153.

yra būtina natūralios tikrovės, kurioje protas fiziškai-teologiškai traktuojamas kaip vienas „Dievo tekstų“, dimensija ir pažintinis šaltinis. Ieškoma subtilios jausmo ir proto, tikėjimo ir mąstymo, žodžio ir veiksmo pusiausvyros bei sintezės.

Visas šias tendencijas Donelaitis plėtoja nedidelio Vyžlaukio valsčiaus lietuvių pasaulio topoje – su ypatingu jausmingumu, per savitą realizmo prizmę suderindamas tikėjimą natūraliais prie gamtos prisirišusio lietuvių polinkiais su griežtu pietistiniu pamokomuoju tonu, kuriame neretai pasigirsta chiliastinė gaida, o priekaištai ir atjauta, piktinimasis ir meilė, nusivylimas ir pasiryžimas būčiai stiprėjančios „blogio banalybės“ aplinkoje (Hannos Arendt retorika) susilieja į žavingą optimizmo sintezę, t. y. tikras „būties pamokas“.

Taip Donelaitis nusako patį didžiausią krikščioniškojo tikėjimo idealą, t. y. gydomąjį. Jis žino, kad pasaulis serga, ir stengiasi jį išgydyti.

Pietizmas yra egzistencinis, t. y. pasaulio liga, patiriama gyvuosiuose. „Dar gyvi“ galbūt dar jaučia, tačiau ne skaudų dėl nuodėmės susirgusio savo kūno kerštą (kaip „Metų“ ponas, kuris žūsta), o jo heteronomiņį prieraišumą, kuris pasireiškia, pvz., hipochondrija. 1773 m. laiške savo įpėdiniui Donelaitis užsimena apie šią ligą, kuria susirgęs dar studijų Karaliaučiuje metais. Ši liga, kaip krikščioniškos-realistinės heteronomijos antropologijos simptomas, yra ne „liga mirčiai“ (Kierkegardo retorika), o liga reikšmingai egzistencinio ir ontologinio išgijimo vilčiai.

Taigi nedidelė lietuvių gyvenvietė tampa švietimo topusu, o per jį ir mikrokosmu savotiškos vilties, kurios energija gyva iki šių dienų ir kurią ypatingu būdu galima aktualizuoti modernizmo bei postmodernizmo antropologinės krizės ir ypač to regiono, kur gyveno Donelaitis, kontekste.

Būties terapija

Savo epiniame kūrinyje, susiedamas krikščioniškojo mokymo Dievo pedagogiką su gamtos Dievo pedagogika, Donelaitis užsiima terapiniu švietimu: tai nuostabi kristocentrinės idėjos ir panteistinės implikacijos sintezė, kurioje ryškus krikščioniškojo hermetizmo idealas (sutinku su Leono Gineičio ir Alinos Kuzborskos nuomone dėl sinkretinio pasaulio traktavimo modelio Donelaičio kūryboje). Tai idealas visa apimančio vieneto, kuris turi sąsajų su epinės poemos ontologija. Ši ontologija grindžiama amžinu pasikartojimu su nuolat atsinaujinančia viltimi sulaukti visumos genijaus, gebančio operuoti ontologiniais kosmoso lūžiais, nors už tai jam paprastai tenka paaukoti gyvybę. „Nedorybės paslaptis jau veikia, bet dar turi pasitraukti tasai, kuris ją varžo“ (iš Pauliaus Antrojo laiško tesalonikiečiams (2 Tes 2,7)*.

Ak tu, švents dieve, kokią gi gadynę sulaukėm.
Ak, kokios tamsybės jau apjekino svietą!
Pons ir tarnas jo peklon tik bėga tik bėga (p. 123)⁴

Ak jūs neprieteliai! jūs išpiudyti bedieviai!
Ar nesibijotės, kad jus pekla prasivėrus,
Taip šventas dienas atšvenčiant, tuo pražudytų? (p. 110)

Tačiau nepaisant „beatsiveriančios peklos“ į „pasitraukusio varžančiojo“ vietą ateina kažkas nauja. Tai epinio žanro taisyklė, pagal kurią gamta, įskaitant žmogaus kūną, dar netapo „Dievo

* Cituojama iš ekumeninio 1999 m. leidimo. Prieiga internete: www.biblija.lt, žiūrėta 2013 03 30 – *vert. past.*

⁴ DONELAITIS, K. *Metai*. Vilnius, 1956. Toliau t. p. cituojama iš šio leidimo – *vert. past.*

kapu“ (pagal J. G. Hamanno „Konxompax“⁵). Prūsijos Lietuvos topose, kur jau vyksta „gyvenimo pamokos“, epinis herojus, išlaikydamas pusiausvyrą tarp gamtos išminties ir Kristaus tiesos, sugeba ir toliau sulaikyti kosmosą. Jis yra „išgyvenimo pamokų“ centras, „hermeneutinė jungtis“.

„Metuose“ šią funkciją atlieka valsčiaus seniūnas Pričkus, kuris yra ne tik mediumas tarp ponų ir būrų, bet ir tarp sveiko proto bei tikėjimo, dangaus ir žemės, transcendencijos ir imanencijos ir t. t. Pričkus, išaukštindamas žinomą frazę „Ora et labora!“, yra pagrindinis terapinės logikos atstovas. Jis simbolizuoja aukščiausio laipsnio realizmą, kadangi, pagal epo taisykles, kiekvieną kasdienybės detalę iškelia į kosmologines dalyvavimo visuotinėje misterijoje aukštumas. Taip daugybė kasdinių darbų ir daiktų pakylėjami į mitologinę-kosmologinę erdvę.

Sodas:

Ant daržų pašaliai darbelių lūkuria jūsų (p. 37)

Žagrės, plūgo noragai ir t. t.:

Skubinkimės, eime nugaminkim reikalą kožną!

Orei žagrių reiks, palyčių beigi noragų (p. 27)

Ratelis:

Jums garbė, kad vindas jūsų, sukriai besisukdamas,

Pakulų bei linų kuodelį nupeša greitai (p. 37)

Net mėšlas:

Skubinkimės pirmiau iš staldų mėžinį kraustyti (p. 53)

Gausybe pamokymų, kurie kaimiečio ausiai skamba banaliai ir kurie pagal klasikinį modelį yra retorinio-mnemotechninio pobūdžio (pvz., audimas Atėnų ir Penelopės motyve), protagonistas siekia pažadinti savo tautiečių kosminę atmintį. Pričkus įžvelgia paslaptį kiekvienos akimirkos, kurioje atsispindi amžinybė, ir kiekvieno žmogaus, kuris sąmoningai arba nesąmoningai kiekvieną akimirką dalyvauja pasaulio vyksme – ar tai būtų „creatio continua“, ar „moriendi continua“. Remiantis epine idėja, žmogus kiekvieną minutę dalyvauja kosmoso sulaikymo arba jo griovimo procese.

Todėl ekleziastiškai vaizduojama Slunkiaus tinginystė Pričkui kelia rūpestį ne tik kaip prasto derliaus rudenį pavojus, bet ir kaip blogas gyvenimo atšalimo ženklas. Slunkiaus tinginystė kosmiška, nes rodo didėjančią visatos entropiją, kurios priežastis yra žmogus.

Vienas svarbiausių Pričkaus pedagoginių metodų yra dėmesys gamtos hermeneutikai, kuriai moderniuose gamtos moksluose gresia išnykimas, kadangi Donelaičio epe gamta kaip Dievo kūrinys yra kupina nuorodų ir ženklų („vestigia aut signacula“), kuriuos galų gale reikia suprasti ne kitaip kaip paties Dievo žodžius gamtoje. Tai XVIII a. krikščioniškojo tikėjimo hermeneutiniame horizonte implikuoja „natūralios teologijos“ problematiką su atitinkamais distancijos ir priartėjimo tarp Dievo ir žmogaus, transcendencijos ir imanencijos „communicatio idiomatum“ motyvais. Donelaičio kūryboje Dievo apreiškimas koreliuoja su Jo sukurta gamta ir atitinkamai su Jo sukurtais natūraliais žmogaus poreikiais bei troškimais. Šiuo požiūriu Donelaičio teologija yra priešprieša teologijos, kurioje gamta yra autonomiška.

Kaip tik Donelaičio kristocentrinės gamtos teologijoje išryškėja ypatinga jo kūrybos vertė moderniam gamtos ir žmogaus suvokimui, visų pirma per „dialogo filosofijų“ diskursą. Epe dialogo filosofija yra malonės filosofija:

⁵ HAMANN, J. G. *Sämtliche Werke*. Historisch-kritische Ausgabe von J. NADLER, 6 Bde. Wien, 1949–1957, Bd. III, S. 224.

Bet be tavęs, tu, dangiškasis mūsų tėtuti,
 Nieks negal mum tekt [...]

 Vislab bus niekai, ką veiksime argi pradėsime. (P. 146)

Šiame teocentriškame dialoge ne tik dėl nuodėmės, bet ir dėl savo pačios sukurtos esmės gamta negali egzistuoti be malonės ir yra į ją nukreipta. Dėl to epo pagrindinis – raginimo – motyvas yra sukurtas pagal prūsiškąją pamokslavimo tradiciją.

Liaudiškoje Donelaičio pedagogikoje tai realizuojama visų pirma analogišku žmogaus sutapatinimu su kitais gamtos kūriniais. „Viežlybieji“ protagonistai – ypač Pričkus ir Selmas – kalba apie įgimtus būrų gebėjimus – regą, klausą, skonį ir kt., kadangi per šiuos gebėjimus galima pajusti ir gamtos harmonijos stebuklą: „gamtos knygoje“ reikia pajusti „autorių“. Nuodėmė žudo šią gamtos hermeneutiką, o nuodėmė yra arba „hybris“, t. y. savarankiškėjimas ir įgimtinių gebėjimų pasigvelbimas monologinio egocentrizmo „juodojoje skylėje“, arba autonominis savarankiškėjimas galiojančios pasaulio tvarkos, pagal kurią iš žmogaus atimta jo kontingencijos paslaptis. Visos Donelaičio pavaizduotos ydos yra lokaliai sutankintos šios nuodėmės formos, griaušančios „gyvenimo pamokas“: išlaidavimas, besaikis valgymas ir gėrimas, tuštybė, kvailumas, puikybė ir t. t.

Žinoma, socialinės sąlygos buvo labai sunkios, visų pirma dėl ekonominių priežasčių, ir autorius supranta kasdienį skurdą, jis – atjaučiantis epo subjektas. Tačiau Donelaičio teologijoje kančia socialinių-politinių ar socialinių-psichologinių aplinkybių nulemta tik iš dalies, nes kiekvienam žmogui skirtas „kontingencijos prakeikimas“, t. y. jam nesuvokiama nuosavo likimo tiesa, pagal kurią žmogus per pirmąją nuodėmę pateko į ontologinį griovį, kuriame jam nieko nepaisant reikia išlikti pamaldžiam ir drąšiam. Selmo žodžiais tariant:

Mes, griešni siratos, mes, neturtingi nabagėliai (p. 145);

Kožnas tur, kaip dievs jam skyręs yr, pasikakint (p. 138)

Donelaičio epo „kategoriškasis imperatyvas“ kitoks nei Kanto, ir jį geriausia būtų suformuluoti taip: „Elkis taip, lyg elgtumeisi Dievo akivaizdoje!“:

Kad tik viežlybai, kaip reik, atlikt savo darbus,
 Ir labiau, kad jis širdingai bijosi dievo (p. 138)

Ši teologija, savaime suprantama, riboja hermeneutinę išminties veikimo lauką ir turi būti traktuojama pagarsėjusių nesutarimų tarp pietistų ir Ch. Wolffo atstovaujamo racionalistų kontekste. Nesutarimai Karaliaučiuje prasidėjo 1725 m., kai teologijos ir fizikos profesorius Christianas Gabrielis Fischeris viešai pareiškė aštrią kritiką pagrindinių pietistų Abrahamo Volfo (Abraham Wolff) bei Georgo Friedricho Rogallio atžvilgiu ir pareikalavo reformų Albertinoje. Per trumpą gyvenimą daug nuveikęs Rogallis (mirė 32-ėjų) buvo pirmasis 1728 m. Albertinoje įkurto Lenkų kalbos seminaro vadovas. A. Wolffas, baigęs studijas Halėje pas Augustą Hermanną Franckę, buvo teologijos profesorius ir Senamiesčio bažnyčios kunigas. Įsikišus Franckei, Frydrichas Vilhelmas I įteikė karaliaus įsakymą, kuris buvo panašus į įteiktą Ch. Wolffui Halėje: „dėl savo ateizmo“ Fischeris privalęs per parą išvykti iš Karaliaučiaus.

„Metų“ tekste yra ornitologinė užuomina į Frydrichą Vilhelmą I, „pietistų karalių“ – pavidalu erelio, kuris ryžtingai nutraukia paukščių klegesį pirmojoje „Pavasario linksmybių“ dalyje:

Taip sumišai besijuokiant, štai užims pasikėlė,
Ir tuojau erelis rėkaudams pasirodė (p. 16)

Donelaičio kūryboje yra dar daug neatkoduotų reikšmingų, socialinę istoriją atskleidžiančių fragmentų: jų atkodavimas pagal Albrechto Schöne's⁶ Simono Dacho tekstų analizės modelį būtų labai reikalingas tyrimas. Kalbant apie Prūsijos karalių, reikšminga paminėti, kad, pvz., Donelaičio ugdymo ir švietimo Tolminkiemyje politika, kurios pagrindinės idėjos ir metodai išreikšti jo epinėje kūryboje, buvo, tikraja to žodžio prasme, „išgyvenimo pamokos“. Mat pagal nuoseklią maro nusiaubtos Rytų Prūsijos apgyvendinimo (kolonizacijos) (vok. *Repeuplierung*) politiką, Frydrichas Vilhelmas I iš Prūsijos neretai išskeldindavo prastai ūkininkaujancius lietuvius. Jų ūkiai už nedidelę kainą būdavo perleidžiami darbštesniems atvykėliams, pvz., zalcburgiečiams. Teisiškai karalius bus rėmęs savo senelio, didžiojo kunigaikščio Frydricho Vilhelmo, 1686 m. lapkričio 8 d. išleistu Potsdamo ediktu, kuriame tokia priemonė numatyta. Kaliningrado srities valstybiniame archyve yra 64 aktai, liudijantys lietuvių „pakeitimą“ zalcburgiečiais. Devyniuose jų nurodyta senbuvų lietuvių išskeldinimo priežastis: darbštumo ir tvarkos trūkumas.

Vadinasi, pedagoginis spaudimas „Metuose“ grindžiamas ne tik teologiniu ir ne vien egzistenciniu-psichologiniu, bet ir grynai pragmatiniu fizinės egzistencijos užtikrinimu. Tai pabrėžia Selmas:

O kas bus paskui, kad jau gyvent nederėsim
Irgi karaliui, kas mums reik, atlikt negalėsime?
Ūkius mums atims ir nešt lieps ubagų krepšą. (P. 139)

Tarp „viežlybujų“ – Pričkaus, Lauro, Krizo – Selmas Donelaičio epe užima ypatingą vietą. Nepaisant daugybės progų nuleisti rankas ir netekti vilties, jis niekuomet nepraranda nuovokumo ir drąsos, ir tai galima paaiškinti ypatinga epine jo charakterio sinteze, t. y. samplaika krikščioniškojo tikėjimo tiesos ir liaudies išminties, kurios energija nukreipta prieš didėjančią netikėjimo ir moralinio nuopuolio entropiją. Pričkus pabrėžia:

Vierykit tik man, kad tūls, vyžas užsimovęs,
Su protu daug syk apgauna didelį poną (p. 62)

Tai jie [= pagonys lietuviai], rods, dar taip, kaip mes, nepažindami dievą,
Daug nešvankių ir durnų daiktų prasimanė.
Ogi dabar jau mes, krikščionims būdami prūsai,
Mes, lietuvninkai, taip baisiai ryt nesigėdim,
Kad ir vokiečiai glūpoki tur nusidyvyt. (P. 64)

Taip kalba Selmas „Vasaros darbuose“, ir jo, panašiai kaip Lauro, žodžiai persmelkti konservatyvaus tautiškumo. Pričkaus krūtinėje tvinksi karšta ir tikinti širdis, siaurą tautiškumą pakylėjanti iki tautas sutaikančio bendrumo; Pričkus – varanti, padrašinanti, pamokanti ir drauge mylinti jėga.

Lauro žodžiai labai barokiški, jo skunde atsispindi nuovargis, ypač kai jis dorovės nuosmukį pagrindžia pirmiausia svetimu elementu:

⁶ Kaip pavyzdį žr.: SCHÖNE, A. *Kürbishütte und Königsberg. Modellversuch einer sozialgeschichtlichen Entzifferung poetischer Texte. Am Beispiel Simon Dachs*. München, 1975.

„Ak“, tariau, „kaip visai niekings mūsų veikalas amžio.
Mes silpni daiktai, kaip šventas mums praneša Dovyds,
Nei žolelės ant laukų, dar augdami, žydime (...)“ (p. 44)

Barokinė Lauro retorika yra siauro tautiškumo „vilties ontologijos“ nuovargio daugiakultūroje Rytų Prūsijoje ženklas. Evoliucionuodamas į dar vieną *genius loci*, ši nuovargį įveikia Selmas. Po Pričkaus mirties eilė veikti ateina jam, ir jis perima terapinį būties drąsos logosą. Tai tarpininko logosas, taip pat ir tarp skirtingų tautų, nepaisant skirtumų, nes egzistuoja ir jas siejanti energija – gamtos harmonijos energija, ir bendras suvokimas – bendros tradicinės-moralinės vertybės. Tai ryšku Selmo reakcijoje į Lauro žodžius, kuriais koneveikiami prancūzai ir šveicarai, „Žiemos rūpesčių“ pietistinės baigiamosios kalbos viduryje:

„Ai“, tarė Selmas, „tu per daug pasakai prancūzams...“ (p. 141)

Baigiamoji Selmo kalba – „vilties ontologijos“ manifestas:

Tu [= dangiškasis mūsų tėtuti] mus išlaikėi per visą prašokusį metą,
Tu dar ir toliau mus išlaikyti galėsi. (P. 146)

Ir taip jis kalba, nepaisant „banalumo blogio“, kurio auka tampa Pričkus. Ši mirtis sukrečia ir sujaudina, ji – tragiškas „Metų“ kompozicijos taškas su trumpu aplinkybių išdėstymu, kuriam šykštima žodžių ir emocijų. Epiniame tautos gyvenimo kalendoriuje pasiaukojanti epinio *genius loci* mirtis yra tapusi įprastu dalyku. Tuo metu jo kaip „varžančiojo“ vaidmens kokybiškumas lieka ne visiškai atpažintas, tačiau į akis krenta kiekybinis 30 sidabrinių už Kristų ir vieno šilingo už Pričkų skirtumas...

Išvados

Nepaisant skirtumų diagnozuojant modernius laikus, apibendrinti galima taip: pažangos optimizmas *versus* pasaulio pabaigos nuotaika – Donelaičio kūrybai būdingas įspūdingas aktualių, jei ne išgyvenimo, tai bent jau prasmingo ir humaniško gyvenimo idėjų potencialas:

1. Tai yra epinė žmogaus maksimumo pagal jo atsakomybę už lokalumą idėja, kurios tradicinis-moralinis kodeksas yra toks: kiekvienas atsakingas už visus, bet aš labiau nei visi kiti.

2. Vis dėlto ši idėja su antropocentriiniu modernios fizikos principu horizonte implikuoja kosmologinę žmogaus atsakomybę, pagal kurią kiekvieno individo gyvenimo prasmė įgauna didelę svarbą. Ši implikacija šmėsteli Donelaičio gamtos teologijoje, kuri yra hermeneutinis jo kūrybos fonas.

3. Reikšminga tai, kad „lokalumo filosofija“ dabartiniame Karaliaučiaus / Kaliningrado regione, kuriame gyvena ir kūrė Donelaitis, tebėra labai aktuali, kadangi nepaisant laiko distancijos ir kultūrinio-istorinio epochos diskurso Donelaitis atsiskleidžia kaip tikras *genius loci* dabartinėje antropologinėje situacijoje šios mažos šalies, nualintos ilgai trunkančios krizės, pradedant epe peikiamomis įprastinėmis ydomis ir baigiant ES šalių apsuptyje esančios nesaugumo salos ardančiu nekonceptualumu.

Iš vokiečių kalbos vertė Eglė Bukantytė

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai:

ERDMANN, B. *Martin Knutzen und seine Zeit*. Leipzig, 1876, S. 22–47.

HAMANN, J. G. *Sämtliche Werke*. Historisch-kritische Ausgabe von J. NADLER. 6 Bde. Wien, 1949–1957, Bd. III.

HUBATSCH, W. *Geschichte der Evangelischen Kirche Ostpreußens*. 3 Bde. Göttingen, 1968–1969, Bd. I.

KUZBORSKA, A. *Deutsche Gedichte von Kristijonas Donelaitis*. www.annaberger-annalen.de/jahrbuch/2005/AnnabergerNr.13_Kap.3.pdf, S. 171–176.

LAVRINOVIČ, K. *Albertina*. Kaliningrad, 1995.

SCHÖNE, A. *Kürbishütte und Königsberg. Modellversuch einer sozialgeschichtlichen Entzifferung poetischer Texte. Am Beispiel Simon Dachs*. München, 1975.

**GENIUS LOCI AND ‘LESSONS OF SURVIVAL’
(THE PHENOMENON OF DONELAITIS AT THE TIME
OF MODERN CATASTROPHISM)**

Wladimir Gilmanov

Immanuel Kant Baltic Federal University, Kaliningrad, Russia

Summary

Due to the significant isomorphism of his anthropological problems, the phenomenon of Donelaitis can be very productively actualized in the current epoch, in which, despite the different social and historical economic circumstances, both during the lifetime of Donelaitis and during the current period, man’s infinite responsibility from the universalist viewpoint is of great significance. Moreover, the said anthropology of responsibility in the life and creative work of Donelaitis acquires the form of “survival lessons”, which, in the interaction of transcendence and immanence, are characterized by heterogenic structuralism when the courage for faith, as opposed to a personal understanding, is exalted. Donelaitis undertakes impressive “dynamising of structuralism”: on the basis of the epic hermeneutics, in “The Seasons”, on the example of Vyžlaukis rural district, the responsible locality philosophy is elevated by him to the status of an individual responsibility for the Universe. Existential and spatial locality in epic works is cosmic, i.e. it is a junction of the fields of the Universe forces, as if the universe would condense to the singularity with the following significant equation: man as a totality is equal to the whole cosmos, and therefore is responsible for it. That is the principal idea of ethics which has obvious links with the anthropocentric principle, also manifested in the modern natural sciences.

However, “The Seasons” is not merely an epic, but also a didactic work of literature. One of the major pedagogical methods in the poem is the attention to the hermeneutics of nature. In the epic of Donelaitis, nature is nothing else but God’s word in nature. In the literary works of Donelaitis, Providence correlates with the nature created by Him and the natural human needs also created by Him. In that regard, Donelaitis stands in opposition to theologians who claimed the nature to be autonomous. It is specifically in Donelaitis’ Christocentric natural theology that the special value of his literary work for the modern understanding of nature and man stands out, primarily via the discourse of the “dialogue philosophies”.

In the vernacular didactic of Donelaitis, that is primarily realized via the analogous assimilation of man to other creatures of nature. The “polite” protagonists, and especially Prickus and Selmas, talk about the innate senses of the boors, such as vision, hearing, taste, etc., as via those senses one

can experience the miracle of the harmony of nature: “in the book of nature” one should feel “the author”. The sin kills that hermeneutics of nature, and the sin is either *hybris*, i.e. the empowerment and pilferage of the innate abilities in the “black hole” of the monologue egocentrism, or the autonomous empowerment of the existing world order in accordance with which man is deprived of the secret of his contingency. All the vices depicted by Donelaitis are locally condensed forms of that sin that destroy the “lessons of life”: squandering, excessive eating and drinking, vanity, folly, stupidity, pride, etc.

True, the social conditions were very hard, especially for economic reasons, and the author understands the everyday poverty; he is the sympathising subject of the epic. However, in the theology of Donelaitis, suffering is only partly preconditioned by social-political or social-psychological circumstances, as every human being is predestined his “contingency curse”, i.e. the truth of his own destiny is inconceivable for him, the truth in accordance with which man, via his primeval sin, got into an ontological ditch in which, irrespective of anything, he had to stay pious and brave.

In the literary works of Donelaitis, quite a few meaningful fragments that reveal social history have remained undecoded. It is important to note that Donelaitis’ policies of education and training in Tolminkiemis, whose key ideas and methods were expressed in his epic works, were “survival lessons” in the true meaning of the word, for, in accordance with the consistent policy of recolonization of the plague-ravaged East Prussia, Friedrich Wilhelm I of Prussia would frequently evict badly farming Lithuanians from Prussia; their farms would be transferred to harder working newcomers, e.g., the ones from Salzburg, at low cost.

Therefore, the didactic pressure in “The Seasons” is based not solely on the theological or existential-psychological, but also on the purely pragmatic assurance of physical existence.

The conservative prejudice against other nationalities depicted in the poem is a very relevant issue. The negative attitude is obvious in, e.g., Lauras’ complaints, when he explains the moral decline of the community members by a foreign element. His position is contradicted by Prickus who elevates the narrow nationalism to the nations reconciling community in accordance with the Christian principle. The Baroque rhetoric of Lauras is a sign of the fatigue of the “hope ontology” of the narrow nationalism in multicultural Eastern Prussia. By evolving into another “*genius loci*”, Selmas overcomes that fatigue. After the death of Prickus, it is his turn to act. That is the Logos of an intermediary, also between different nationalities, as there is an energy that links them, i.e. the energy of the harmony of nature, and general understanding, i.e. general traditional moral values.